„MOJE RĘCE, MOJA GŁOWA"

Część I

Dlaczego poznawanie przez dzieci schematu ciała oraz orientacji w przestrzeni jest tak ważne?

Prezentowany artykuł jest pierwszym, otwierającym cykl „Moje ręce, moja głowa" Celowo nie zamieściłam w nim praktycznych propozycji rozwiązań/zabaw, lecz próbując odpowiedzieć na pytanie zawarte w tytule, skupiłam się na prezentacji najważniejszych teorii naukowych dotyczących schematu ciała oraz orientacji w przestrzeni.

Każdy człowiek odczuwa potrzebę poznawania i kontrolowania własnego ciała. W sytuacji, gdy nie może tego osiągnąć, staje się napięty, niespokojny, ogranicza to pełne jego funkcjonowanie, a w skrajnych przepadkach prowadzi do zaburzeń zachowania.

Schemat ciała jest pierwotnym punktem odniesienia i porządkowania przez dziecko doświadczeń i wiedzy o sobie samym oraz o świecie. Na jego podłożu powstają wyższe struktury funkcji psychicznych np. obraz siebie, poczucie własnej tożsamości, adekwatna samoocena. **Z drugiej strony pojawia się orientacja przestrzenna, gdyż ciało ludzkie musi uwzględniać to, co je otacza.**

„Dzieci od najwcześniejszych lat życia bardzo interesują się swoim ciałem. Niemowlęta mając około trzech miesięcy, zaczynają z ciekawością oglądać rączki i paluszki, śledząc wzrokiem ich ruch. Bardzo chętnie poznają swoje ręce, wkładając je do buzi. Nieco starsze dzieci z ogromną uwaga powtarzają pewne ruchy, łącząc je w różny sposób dzięki czemu ćwiczą precyzję rąk i poszerzają repertuar swoich ruchów. To wszystko, czego się teraz nauczą i wyćwiczą podczas zabawy, będzie im przydatne w późniejszym dzieciństwie oraz w życiu dorosłym"[1].

KSZTAŁTOWANIE SIĘ SCHEMATU CIAŁA

Do najistotniejszych czynników odgrywających rolę w kształtowaniu schematu ciała zalicza się:

- czynniki sensoryczno-motoryczne;
- czynniki słowno-pojęciowe;
- działanie dziecka;
- środowisko;

[1] Sąsiadek K. (2005), Zabawy paluszkowe, Media Rodzina, Poznań, s.5

- specjalne ćwiczenia (Pilecka, 1980) [2].

H. Spionek (1961)[3] podkreśla wzajemny wpływ aktywności własnej dziecka na kształtowanie orientacji w zakresie ciała i odwrotnie. Człowiek zdobywając znajomość schematu ciała lepiej nad tym ciałem i jego ruchami panuje. Znajomość ta i nabyte umiejętności pozwalają zaś na bardziej precyzyjne ruchy doskonalące działanie. Rozwój schematu ciała szczególnie intensywnie przebiega w niemowlęctwie i okresie poniemowlęcym. Dziecko eksperymentując z własnym ciałem, poznaje jego właściwości i granice.

Istotna dla sprawnego funkcjonowania dziecka jest pojawiająca się około 6 roku życia umiejętność rozróżniania prawej i lewej strony ciała. Doświadczenie własnego ciała połączone z opanowywaniem sprawności motorycznych zaczyna się od ćwiczeń określonych grup mięśniowych (Kephart, 1970)[4]. Spionek (1985)[5] wymienia cztery etapy rozwoju orientacji w stronach własnego ciała:

1. dziecko nie ma rozeznania w prawej i lewej części ciała, daje pierwszeństwo ręce wcześniej używanej;
2. dziecko zaczyna mieć świadomość symetrycznego ułożenia kończyn, umiejętności ich nazywania. Na tym etapie obowiązują zasady: przeciwstawiania i hierarchii organów parzystych.
3. w działaniach dziecka obowiązuje zasada zachowania strony, która jest respektowana przez dziecko, najpierw w stosunku do kończyn, później do uszu i oczu;
4. dziecko poprawnie potrafi nazwać obie kończyny i strony ciała.

Anatomiczno-fizjologiczne podstawy lateralizacji zaznaczają się już w okresie embrionalnym (Bogdanowicz, 1989)[6]. Za moment ujawnienia się preferencji w zakresie zręczności przyjmuje się III kwartał 1 roku życia, co może wskazywać na zaznaczającą się dominację przeciwległej półkuli. Dziecko wykonuje proste czynności obiema rękami. **Kolejnym etapem rozwoju lateralizacji jest wiek przedszkolny, kiedy to około 4 roku życia zauważa się preferencję do jednej z rąk. Dominacja ta określana jest jako**

[2] Pilecka W. (1980), Kształtowanie się orientacji w schemacie własnego ciała u dzieci niewidomych, „Szkoła Specjalna", nr 3
[3] Spionek H. (1961), Powstawanie orientacji w prawej i lewej stronie ciała w ontogenezie, PWN, Warszawa
[4] Kephart N. C. (1970), Dziecko opóźnione w nauce szkolnej, PWN, Warszawa
[5] Spionek H. (1985), Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne, PWN, Warszawa
[6] Bogdanowicz M. (1989), Leworęczność u dzieci, WSiP, Warszawa

chwiejna. Dziecko 6,7 – letnie zazwyczaj ma już ustaloną ręczność, lecz proces utrwalania się lateralizacji trwa aż do 12 roku życia.

Reasumując, koncepcji teoretycznych dotyczących schematu ciała i orientacji w przestrzeni jest wiele. **„Wszystko wskazuje na to, że poznawanie przestrzeni zaczyna się od świadomości własnego ciała,** od skrystalizowania swojego „ja". Najpierw dziecko kształtuje poczucie: *To jestem ja. Tak wyglądam. Mam swoje imię. Wiem, jak* nazywają się części mojego ciała. Taka świadomość pozwala dziecku na następny krok: **zaczyna rozpatrywać otoczenie ze swojego punktu widzenia.** […] Następny krok w rozwoju to **przejście od egocentryzmu do decentracji.** Jest to możliwe dzięki rozwijającej **się zdolności do** widzenia świata oczami drugiej osoby. […] Z chwilą pójścia do szkoły dzieciom potrzebna jest jeszcze jedna umiejętność. Muszą dobrze **orientować się na kartce papieru** (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska, 1997)[7].

Bawiąc się z dziećmi pamiętajmy o hierarchicznym trybie nabywania umiejętności, również tych dotyczących schematu ciała i orientacji w przestrzeni. Najczęściej popełnianym błędem jest oczekiwanie od dziecka 3, 4-letniego prawidłowego rozróżniania ręki prawej i lewej; bawmy się z dzieckiem, aktywnie umożliwiając mu poznawanie schematu ciała i przestrzeni w sposób naturalny i zgodny z możliwościami rozwojowymi.

W drugiej części cyklu „Moje ręce, moja głowa" zaprezentuję propozycje aktywności odnoszące się do I poziomu - **Krystalizowanie się swojego „ja".**

Zapraszam ponownie,

Danuta Baraniewicz

[7] Gruszczyk –Kolczyńska E, Zielińska E. (1997), Dziecięca matematyka. Książka dla rodziców i nauczycieli, PWN, Warszawa, s. 13-14